

RYGIŠKIŲ JONO LIETUVJŲ KALBOS SINTAKSĖS PAVYZDŽIAI

ESMINIAI ŽODŽIAI: Jonas Jablonskis, sintaksė, pavyzdžiai, šaltiniai, pateikimo būdai.

Ne taip seniai sukako 100 metų, kai pasirodė Rygiškių Jono (Jono Jablonskio) *Lietuvų kalbos sintaksė*, I d. (Seinai, 1911)¹. Užsimoję aptarti šios gramatikos pavyzdžius – itin ryškų jos bruožą – turėtume šį tą pasakyti apie aplinkybes, kuriomis buvo rašomas tas mūsų sintaksės mokslui ir mokyklų vadovėlių raidai ligi šiol reikšmingas darbas².

Sisteminio visos lietuvių kalbos sintaksės aprašo nebuvo pateikusios nei XVII–XVIII a. pirmosios mūsų gramatikos, nei XIX a. antrojoje pusėje sukurto mokslinės gramatikos (Augusto Šleicherio, 1856 m.; Frydricho Kuršaičio, 1876 m.; Antano Baranausko *Kalbamokslis lietuviškos kalbos*, 1896 m.; Kazimiero Jauniaus *Lietuvių kalbos gramatika*, hektografuota 1897 m.) ir kitos mažesnės reikšmės gramatikos.

J. Jablonskis nuo pirmųjų vagų lietuvių kalbos gramatikos baruose suvokė, kokie kieti, piktžolėmis apaugę sintaksės dirvonai. Jau 1890 m., recenzuodamas kun. Mykolo Miežinio *Lietuvišką gramatiką*, jis pabrėžė, ko pirmiausia reikia imantis tokio darbo: pačiam suprasti taisykles iš „mūsų dainų, mįslių (minklių), priežodžių, patarlių“ (JR IV: 3). Kelis lietuvių kalbos sintaksės faktus J. Jablonskis išnagrino 1893 m. *Varpe* išspausdintame straipsnyje „Medega sintaksiui“. Paredaguotas tas straipsnis pateko ir į J. Jablonskio 1901 m. *Lietuviškos gramatikos* skyrių „Keli sintaksio įstatymai“ (JRR I: 158–177).

---

¹ Ją cituosime iš skaitytojams labiau prieinamų J. Jablonskio *Rinktinių raštų* I tomo (sudarė Jonas Palionis), p. 436–548, o pavadinimą trumpinsime į J. Jablonskio *Sintaksė* ar tiesiog *Sintaksė*.

² *Sintaksės* kūrimo ir skelbimo aplinkybes yra apibūdinęs J. Palionis Jono Jablonskio *Rinktinių raštų* įvade „J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai“. Ypač išsamiai visa tai aptarta A. Piročkino studijoje *J. Jablonskis – bendrinės lietuvių kalbos puoselėtojas* (1978), šis bei tas išryškinta Arnoldo Piročkino parengtuose *Jono Jablonskio laiškuose* (1985) ir ne viename jo straipsnyje. J. Jablonskio *Sintaksės* pavyzdžių svarba paminėta ir apibendrinamuosiuose lietuvių kalbos istorijos darbuose (Petro Joniko, Jono Palionio, Algirdo Sabaliausko, Zigmo Zinkevičiaus ir kt.).

LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIŲ POREIKIS – J. JABLONSKIO *SINTAKSĖS* PRETEKSTAS

Atgavus lietuvišką spaudą, lietuvių kalba pradėjo skintis kelią į mokyklas, tad iškilo gyvas reikalas sudarinėti lietuvių kalbos programas ir rašyti vadovėlius. Į šiuos darbus įsitraukė ir J. Jablonskis: jis sukūrė lietuvių kalbos programą pradedamosioms mokykloms³ ir į Panevėžio mokytojų seminariją stojantiems būsimiems šio dalyko mokytojams, konsultavo elementorių autorius (Povilą Višinskį, Ksaverą Sakalauską ir kt.), dalyvavo elementorių vertinimo konkursuose. P. Višinskio ir K. Sakalausko elementoriuose bandyta realizuoti J. Jablonskio skelbtas mintis, kad vadovėliuose pirmiausia reikia remtis gyvąja kalba ir tautosaka. Tačiau visiškai tinkamo lietuvių kalbos vadovėlio nebuvo nei pradedamosioms mokykloms, juo labiau tokių vadovėlių stokota aukštesnėms klasėms.

J. Jablonskis ketino parengti naują 1901 m. gramatikos leidimą, kur sintaksė turėjusi būti atskirta nuo morfologijos ir šiaip daug kas perdirbta (žr. Palionis 1957: 32–33). Vis dėlto 1909 m. J. Jablonskis nusprendė rašyti atskirą lietuvių kalbos *Sintaksę*. Tuo metu jam atrodė reikalingiausias sistemingas sintaksės vadovėlis. Kalbos praktikai taip pat labai trūko sistemintų sintaksės taisyklių – be jų buvo sunku tikėtis sumažėsiant šios srities klaidų⁴.

KAIP BUVO RAŠOMA IR SKELBIAMA J. JABLONSKIO *SINTAKSĖ*

Nuo 1908 m. rudens J. Jablonskis dirbo Bresto gimnazijos lotynų kalbos mokytoju. Jam, apkrautam pedagoginiu darbu, redagavusiam Žemaitės apsakymus ir užsiėmusiam kitais darbais, atsidėti lietuvių kalbos sintaksei nelengva buvo rasti laiko. Nebe pirmąkart kūrybai J. Jablonskis ryžosi aukoti vasaros atostogas. Tačiau dar slėgė keblūs svyruojančios rašybos ir neaiškūs lietuviškų gramatikos terminų pasirinkimo rūpesčiai. Čia pravartu

³ J. Jablonskio lietuvių kalbos programa mokykloms buvo patvirtinta ir paskelbta 1909 m. *Lietuvos ūkininko* priede „Mokykla“ (Buivydienė 2012: 189).

⁴ Atsiliepdamas į Vadovėlių komisijos rūpesčius J. Jablonskis konstatavo daugelio gerų mokyklinių vadovėlių stoką ir savo mintis reziumavo taip: „Kaip vadovėlį reiktų rašyti, ko trūksta dabartiniams – labai sunkus klausimas. Kalbėti rimtai, *kokie* vadovėliai dabar reikalingiausi, galėsime nusprendę, *kurie* vadovėliai reikalingiausi“ (JR V: 236).

Mūsų kalbininkai.

Sėdi: Šlapelis, J. Jablonskis, Kun. J. Laukaitis.
Stovi: Stud. K. Būga, Stud. J. Balčikonis.

Šią vasarą mūsų kalbos žinovai susirinkę Seinuose per keletą savaitių svarstė kalbos dalykus. Neuzilgo susilauksime naujos gramatikos ir sintaksio. Kalbininkai, apsvarstę didžiuosius dalykus, šiaip išsidalino darba: Prof. J. Jablonskis rašo sintaksį, Dr. J. Šlapelis — gramatiką, o K. Būga išleis veikalą apie rašybą.

1 PAV. Nuotrauka iš 1909 m. spalio 5 d. iliustruoto lietuvių krikščionių-demokratų savaitraščio *Šaltinis* (Nr. 39)

buvo susirasti patarėjų ir talkininkų. Tokia proga pasitaikė netikėtai: kai kurie jaunosios kartos kunigai pagaliau susirūpino apvalyti lietuviškų poterių kalbą ir į šį darbą nutarė įtraukti J. Jablonskį. Kelis kartus kunigai šaukė pasitarimus – į vieną 1909 m. pradžioje Punske pasikvietė ir J. Jablonskį, o po kelių mėnesių Vilniuje kitame pasitarime dalyvavo jau ne tik Jonas Jablonskis, bet ir Kazimieras Būga, Juozas Balčikonis, Jurgis Šlapelis (žr. Piročkinas 1978: 62–63)⁵.

1909 m. vasarą keli Seinų kunigai su kalbininkais J. Jablonskiu, K. Būga, J. Balčikoniu ir J. Šlapeliu suredagavo poterių kalbą. Kalbininkai ėmėsi ir lietuvių kalbos sintaksės darbų (žr. 1 pav.). Čia J. Jablonskis su talkininkais aptarė numatomos *Sintaksės* rašybą ir pagrindinius terminus⁶. Tuomet Seinuose jam pavyko parašyti nemažą dalį savo *Sintaksės*. Toliau J. Jablonskis ją kūrė dar visus metus. Dirbo skubėdamas, negailėdamas sveikatos. Laiške Kazimierui Jokantui prisipažino, kaip sunkiai dirbęs, nepailsėjęs (Piročkinas 1985: 160). Didžioji *Sintaksės* dalis, matyt, parašyta 1910 m. vasarą Puziniškyje, Petkevičių dvare. Greičiausiai ją dar tvarkė ir grįžęs į Brestą.

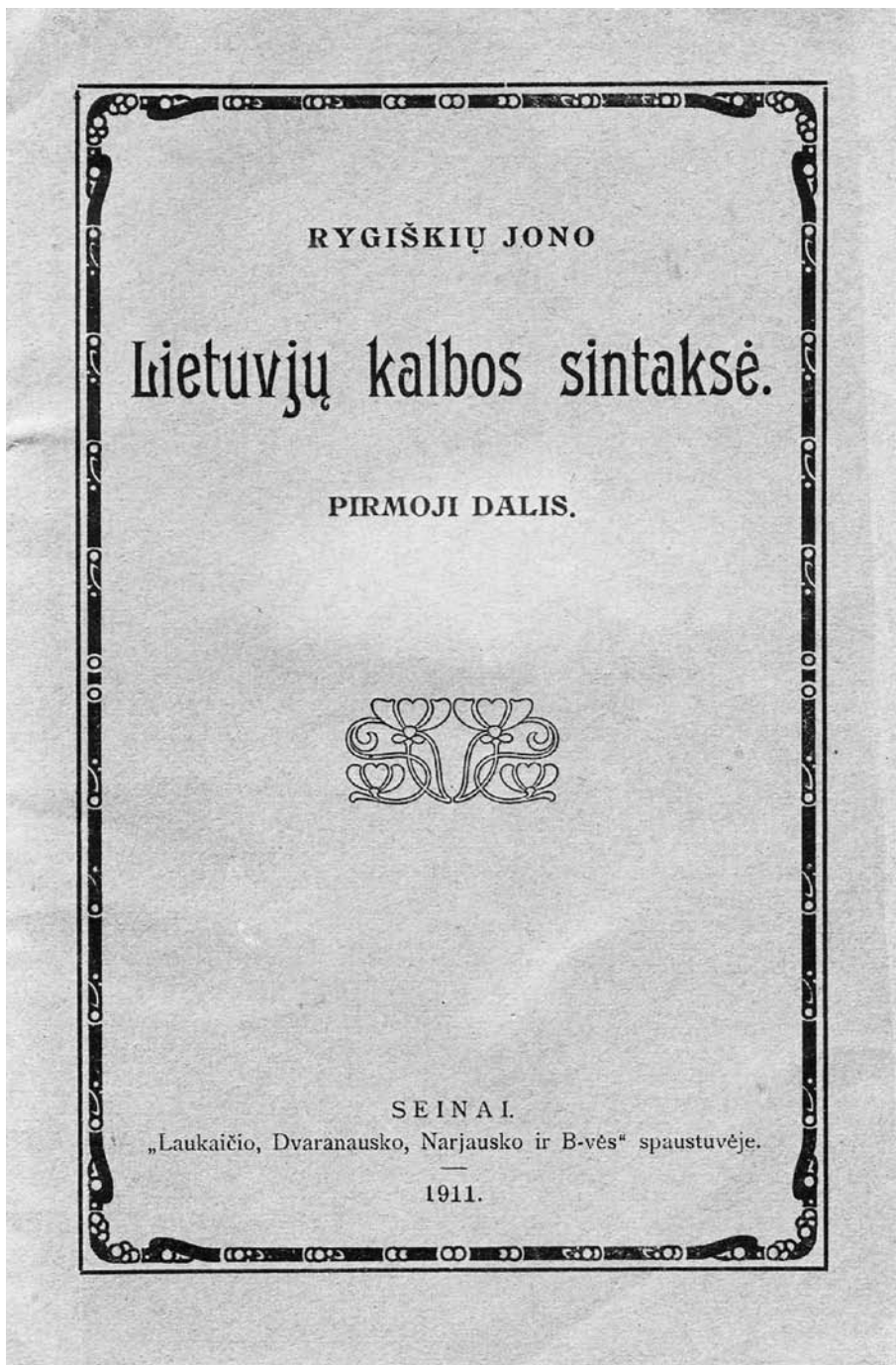
J. Jablonskio *Sintaksės* tekstas pirmiausia buvo išspausdintas J. Laukaičio redaguojamame kunigams skirtame mėnraštyje *Vadovas* 1910 m. rudenį per du numerius (Piročkinas 1978: 69)⁷. Kad būtų visuomenei prieinama, *Sintaksė* turėjo būti paskelbta ir atskiru leidiniu. 1911 m. pradžioje pasirodė pirmoji to leidinio pusė, o tų pačių metų birželio pradžioje Seinuose Laukaičio, Dvaranausko ir Narjausko bendrovė išleido jau visą Rygiškių Jono *Lietuvjų kalbos sintaksę* (žr. 2 pav.)⁸. Apie tai *Vilties* laikraštyje paskelbė ir pats jos autorius (JR IV: 64). Tą darbą J. Jablonskis laikė pirmąja savo sumanyto *Sintaksės* vadovėlio dalimi ir žadėjo netrukus išleisti antrąją – linksnių ir prielinksnių mokslą. Deja, ji pasirodė tik po 17-os metų.

⁵ Seinuose dirbusios kalbininkų komisijos padarytos kelios nuotraukos. Viena iš jų paskelbta 1909 m. *Šaltinio* 39 nr. (žr. 1 pav.). Įdomi po ta nuotrauka informacija, kad čia J. Jablonskis rašęs ir *Sintaksę* ir kaip darbus pasidaliję ten dalyvavę kalbininkai. Vienas iš tų darbų organizatorių buvo kunigas Juozas Laukaitis. Jam anksčiau buvo tekę dirbti A. Baranausko vyr. padėjėju, o paskui Seinų kunigų seminarijoje dėstyti ir lietuvių kalbą. Be to, jis steigė ir tvarkė katalikų leidinius *Vadovą* ir *Šaltinį*. J. Laukaitis žinojo apie J. Jablonskio kalbos darbus ir jautė jam palankumą.

⁶ Pralkalbos pabaigoje autorius dėkoja savo pagalbininkams, ypač K. Būgai: „kad ne K. Būga, ne jo darbštumas, ne jo atsidėjimas mokslo reikalui [...] – darbelis būtų dar silpnėsnis“.

⁷ Plačiau kun. J. Laukaičio biografija aprašyta neseniai išleistoje knygoje *Lietuvybės kovų vėpetuose* (sud. Kairiūkštytė, Gudonytė 2009: 164–168).

⁸ Po trejų metų nepamiršęs, kaip seiniškiai *Sintaksę* spėriai spausdinę ir dar ją pagyrę, J. Jablonskis su širdgėla papriekaištavo: „Seinų rašytojai tos sintaksės mažiausiai tesimoko, taip bent reikėtų spręsti iš dabartinės „Šaltinio“ ir „Vadovo“ kalbos“ (JR III: 54).

2 PAV. Rygiškių Jono *Lietuvjų kalbos sintaksė*

Atsivertęs J. Jablonskio *Sintaksę*, apimančią 110 puslapių, skaitytojas turi perskaityti gana informatyvią 4 puslapių „Prakalbą“. Čia autorius labai kukliai savo leidinį vadina „skubos ir bado darbu“: „ne visos tos dalies dalelės vienodai apdirbtos, [...] ne visos vienodai suprantamai parašytos“. O prisimindamas šios *Sintaksės* kitą užduotį, autorius vaizdingai sako, kad tai būsiąs rašomajai kalbai tik „kaištis“, kuris jai daug naudos neteiksiąs⁹.

J. JABLONSKIO SINTAKSĖS PAVYZDŽIŲ ŠALTINIAI

Minėtos „Prakalbos“ apie trys ketvirtadaliai skirta *Sintaksės* pavyzdžiams ir jų šaltiniams aptarti. Autoriaus manyta, kad tai itin svarbūs dalykai. Čia sakoma: „Medžiagą (vėliau patikslino – „pavyzdžių“ (žr. 3 pav.) rinkau beveik visą („visus“) iš žmonių kalbos.“ (JRR I: 437). Apibendrintai „žmonių kalba“ vadinama ne tik atrinkta kaimo žmonių tradicinė šneka, bet ir tautosaka – ne vien autoriaus girdėta, o ir imta iš patikimų užrašinėtojų rinkinių.

Tos žmonių kalbos šaltinių grupės bandomos lokalizuoti pagal anų laikų lietuviškai kalbančių kraštų administracinės ribas. Čia autoriui teko susidurti su nemažais sunkumais, kaip caro laikų gubernijas ir apskritis suderinti su tarmėmis. Šaltinių *Sintaksėje* panaudota gana daug: jų sunumeruotų nurodyta 51, tačiau už daugelio santrumpų slypi po dvi ar kelias vietas, pvz.: *Kp.* (22) apima Kupiškio, Šimonių, Skapiškio apylinkių šnektas, o šalia dar prigretinamos ir *Kp.d.*, t. y. *Kupiškio dainos*. Taigi pavyzdžių šaltinių, matyt, galima įžvelgti dvigubai tiek ar dar daugiau.

Šaltiniai skiriami į dvi pagrindines grupes: pirmoji – atrinkti žmonių šnekamosios kalbos ir tautosakos pavyzdžiai, antroji – raštų kalbos. Griežtai jie neatriboti, nes J. Jablonskiui čia buvę svarbiau pavyzdžių kokybė ir patikimumas, o ne tai, kas kuriai grupei priklauso. Turi reikšmės ir tai, kuria eile šaltiniai apibūdinti, – pagal tai jie sunumeruojami. Tuo numeriu remdamasis, skaitytojas turi išsiaiškinti, ką reiškia sutrumpinimas toliau pateiktame abėcėliniame šaltinių sąrašė, nes tekste pavyzdžiai turėjo tik santrumpą ir numerį. Antai abėcėliniame sąrašė randame *Nr. 19* – tai tarp Švobiškio ir Joniškio esąs kaimas *Nerekonys* Kauno gubernijos vietų apraše¹⁰.

⁹ Vis dėlto J. Jablonskis tą *Sintaksę* ne kartą pataręs rašto žmonėms atidžiai paskaityti (žr. toliau).

¹⁰ J. Jablonskis prie pavyzdžių kartais ir viename kitame straipsnyje pateikia tuos pačius šaltinių sutrumpinimus.

PRAKALBA.

pirmajam leidimui.

Šią pirmąją sintaksės dalį rašau sekdamas paprastaisiais sintaksės vadovėliais, tais vadovėliais, kurie vartojami mūsų mokyklose. Po jos ketu netrukus išleisti, ~~paigavęs~~ laiko, ir antrąją dalį — linksnių ir prielinksnių ^{liket} mokslą.

Šitas darbelis, kaip galės matyti ir skaitytojas, tėra bado darbas — darbas, kuriuo buvo norima vien didžioji spraga užkišti, padaryti tiek, kad paskui atskirosios sintaksės dalys beliktų išnagrinėti. Kad šitoji sintaksės dalis yra tikrai paskubos darbas, skaitytojas matys, žinoma, ir iš to, jog truksta jai, tikrai sakant, ir metodingumo, jog ne visos tos dalies dalelės vienodai apdirbtos, jog lygumo ne visos jos lygios, ne visos įmanomai, ne visos vienodai suprantamai parašytos.

Toks kaištis, kaip šitas vadovėlis, rašomajai kalbai daugiau sia naudos, žinoma, nepadarys, bet jis šiuo tarpu man, ar šiaip ar taip, pasirodė — reikalingiausias.

^{Pavyzdžių} Medžiagą sintaksei rinkau beveik visą iš žmonių kalbos.

Čia skaitytojas ras pavyzdžių, kurie teko nugirdėti ar rasti Prūsų Lietuvoje — Prūsų Lietuvos pasakose, dainose, mįslėse, priežodžiuose ir šiaip jau pasakymuose (1). Čia yra šis tas paimta ir iš Kuršaičio žodyno, iš jo ir Šleicherio gramatikų, iš Šleicherio chrestomatijos... Nemaža pavyzdžių sintaksės tikslui imu ir iš prof. Leskyno surinktųjų Prūsųose dainų (Litauische Volkslieder aus der Gegend von *Wilkschken*, 2) ir iš mūsų klasiko — Kr. *Duonelaičio* raštų (3).

- 3 PAV. Jono Jablonskio *Lietuųjų kalbos sintaksės* „Prakalba“ (taisyta autoriaus).
(Leidiny s saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos J. Jablonskio kolekcijoje.)

Pavyzdžių šaltiniai *Sintaksėje* pradedami apibūdinti nuo *Prūsų* Lietuvos. Tai ir pirmasis šaltinis — *Pr.*¹¹. Jis apima gana daug ir įvairių pavyzdžių: šio krašto šnekamosios kalbos, dainų, mįslių, priežodžių; be to, čia priskiriama ir tai, kas paimta iš Frydricho Kuršaičio žodyno ir gramatikos, iš Augusto Šleicherio gramatikos ir chrestomatijos¹². Skyrium pateikiamos *Vilkyškių*

¹¹ *Sintaksėje* pavyzdžio šaltinio pavadinimas pateiktas kursyvu — lygiai taip pat ir jo santrumpa.

¹² Pastaroji — tai A. Šleicherio knygos *Handbuch der litauischen Sprache* (Prag, 1857) antroji dalis, pavadinta *Litauisches Lesebuch und Glossar*.

dainos (*Vlk.* 2), užrašytos Augusto Leskyno. Čia priduriami ir Kristijono Donelaičio raštai (*Dn.* 3).

Suvalkiečių kalbos pavyzdžių nurodyti keturi šaltiniai: Naumiesčio apskrities *Rygiškių* kaimas, Marijampolės ir Vilkaviškio apskrities (tiesiog *Sv.*), *Liudvinavo* dainos (*Ld.d.*)¹³, *Garliavos* pasakos ir dainos (*Grl.d.*, *Grl.p.*), kadaise surinktos prof. Karlo Brugmano¹⁴. Tarp jų išpraustas *Seinų* dzūkų šaltinis. Šitaip tarp suvalkiečių plačiąja prasme (pagal Suvalkų guberniją) atsiduria ir suvalkiečių siaurąja prasme (pagal tarmę) šaltinis ir *Seinų* dzūkų intarpas.

Gausiausia pavyzdžių šaltinių iš buvusios Kauno gubernijos, apėmusios didžiąją dalį Žemaičių, Vidurio ir Rytų Lietuvos – anų laikų Kauno, Raseinių, Telšių, Panevėžio, Šiaulių, Ukmergės apskričių ir Zarasų kampo apylinkių. Čia atskiromis nuorodomis pateikta net 17 šaltinių. Iš tų vietų yra paties J. Jablonskio surankiota daugybė pavyzdžių, nemaža jų gauta ir iš kitų kalbininkų ar asmenų, su kuriais autoriui teko bendrauti: Juozo Balčikonio, Kazimiero Būgos, Kazimiero Jauniaus, Jurgio Šlapelio, Petro Avižonio, Jono Šliūpo ir kt. Iš Grūdžių (dabar Gruzdžių) ir Žagarės dvigubu šaltiniu (*Sln.*, *Sln.d.*) pažymėti Mato Slančiausko pateikti šnekamosios kalbos ir paskelbtų dainų pavyzdžiai.

Iš Vilniaus gubernijos pavyzdžių teturėta „mažoka“ – tik iš Švenčionių ir Trakų apskričių, tačiau pastarasis šaltinis apima net penkias toli išsibarsčiusias apylinkes: Žaslių, Onušio, Punios, Jiezno, Valkininkų. Pateikiama pavyzdžių ir iš Lietuvai priklausiusių Lazūnų (Ašmenos apskr.) ir Zytelos (dab. Zietelos) (Slanimo apskr.). Kartais konkrečių vietų J. Jablonskis nenurodo, o vartoja apibendrintus šaltinių pavadinimus: *Žemaičių* (*Žm.*, *Žm.d.* 35), *Rytų Lietuvos* (*Rt.* 36)¹⁵.

Rašomosios kalbos pavyzdžiais remtasi labai atsargiai. Čia atskiria XIX a. šaltinius ir „senobės“ raštus. Iš pirmųjų, be jau minėtų K. Donelaičio raštų, mini Motiejaus Valančiaus, Simono Daukanto, Žemaitės raštus, *Anykščių Šilėlių*, *Šiaulėniškį Senelį*, *Lietuvių pasakas*, *Visuomenės įnamius*, Antano

¹³ Tai 1871 m. Liudvinavo apylinkėse (tuomet Kalvarijos apskrityje) Filipo Fortunatovo ir Vsevolodo Milerio užrašytos lietuvių liaudies dainos, kirilica išspausdintos Maskvoje (1872 ir 1873 m.).

¹⁴ Paskelbtos jo su A. Leskynu išleistame rinkinyje *Lietuvių liaudies dainos ir pasakos iš Prūsų ir Rusijos Lietuvos* (vokiečių k., 1882 m.).

¹⁵ J. Jablonskio *Sintaksėje* daugiau ar mažiau pavyzdžių imta iš kiekvienos didesnės patarmės; jų beveik neturėta tik iš vakarinių dzūkų (dabartinių Alytaus, Druskininkų, Lazdijų ir kt. apylinkių).

Juškos *Dainas* (tts.) ir *Žodyną* ir kt. Kartais raštų šaltinis pažymėtas tiesiog *R.* 45. Iš „senobės“ raštų nurodomas Mikalojus Daukša, Konstantinas Sirvydas ir kurių ne kurių kitų rašytojų darbai. Vartojamas ir šaltinio sutrumpinimas *Rr.* 51 (iš pavyzdžių turinio galima manyti, kad tai tiesiog religiniai raštai).

Toks gana įvairus, net margas, ne visur griežtai diferencijuotas ir apibrėžtas šaltinių sąrašas leidžia manyti, kad J. Jablonskis pavyzdžius rinkęs net nuo studijų laikų ir turėjęs kokią nors jų kartoteką. Tiesa, viename J. Jablonskio laiške K. Būgai kukliai užsimenama tik apie savo pavyzdžių „kratinį“ (Piročkinas 1985: 89).

Pavyzdžių gausa

J. Jablonskio *Sintaksėje* pavyzdžių gausa skaitytojui krinta į akis iš karto. Vienas iš pirmųjų šio darbo kritikų jaunas poetas Kleopas Jurgelionis, gyvendamas Amerikoje, jau po pusės metų suskubo suskaičiuoti *Sintaksėje* apie 2300 pavyzdžių. Suskaičiavo ir pasipiktino: esą čia jų pateikta tiek daug „tik rašytojų akims dumti“, ir tie pavyzdžiai esą daugiausia suvalkiečių ar iš paties J. Jablonskio redaguotų darbų. Tam karštakošiui kritikui mažai rūpėjo, kam tie pavyzdžiai skirti ir kaip jie pateikti. Minėtoji „Prakalba“ su daugybe įvairių šaltinių taip pat, matyt, atidžiau nepaskaityta. Užsikrėtę ne kažin kiek prasminga pavyzdžių aritmetika, šį bei tą ir mes skaičiavome. Neapeidami ir J. Jablonskio sugalvotų bei komentuojamų sakinių radome maždaug 2900 pavyzdžių. Tačiau konkretūs skaičiai gal mažiau įdomūs¹⁶, negu tam tikros pavyzdžių rūšys, jų lyginimas, proporcijos.

Pakoreguotus J. Jablonskio *Sintaksės* pavyzdžių tipus skiriame į tris pagrindines jų grupes: 1) šnekamosios kalbos, 2) tautosakos, 3) rašomosios (raštų) kalbos pavyzdžius.

Šnekamosios kalbos (tarmių) pavyzdžiai sudaro apie trečdalį iš visų nagrinėjamų sintaksės faktų. Šiai grupei priskiriame ne tik tiesiogiai iš vadinamųjų suvalkiečių (kapsų ir zanavykų) nuorodą turinčius pavyzdžius, bet ir paties J. Jablonskio užrašytų iš Rygiškių apylinkių apie 100 pavyzdžių, pateiktų be jokios nuorodos. Vis dėlto *Sintaksėje* randame nemaža ir iš Žemaičių (Alsėdžių, Kvėdarnos ir kt. vietų), ir iš Vidurio Lietuvos rinktų faktų (Šiaulių, Panevėžio, Pasvalio, Žagarės apylinkių). Sudėję į vieną skry-

¹⁶ Tų konkrečių skaičių paberta ir K. Jurgelionio; jie pakomentuoti ir papildyti A. Piročkino (žr. Piročkinas 1978: 86).

nią visus šiuos pavyzdžius, matytume, kad jie sudaro beveik tiek pat, kaip ir vadinamųjų suvalkiečių. Rytiečių (Kupiškio, Anykščių, Dusetų ir kt.) ir tiesiog santrumpa *Rt.* pažymėti pavyzdžiai sudaro taip pat vos ne trečdalį visų šnekamajai kalbai priskirtų sakinių. Kelios dešimtys pavyzdžių imta iš Prūsų Lietuvos šnektų, kaip žinoma, labai artimų „suvalkiečių“ tarimei.

J. Jablonskio didžiai vertintos tautosakos¹⁷ *Sintaksėje* galima suskaičiuoti taip pat maždaug trečdalį (daugiau kaip 900) visų surinktų pavyzdžių. Jie pateikti kartu su vietos, kur buvo užrašyti, pavadinimu (pvz., *Grl.d.* – Garliavos dainos, arba surinkėjo vardu, pvz., *Dk.p.* – Daukanto pasakos, *Sl.d.* – Slavočinskio dainos). Tokius pavyzdžius skyrėme ne pagal vietą ir ne pagal užrašytoją, o pagal tautosakos žanrą. Tai šiek tiek iškreipia tarmių duomenų vaizdą, tačiau priežodžiai, patarlės, net ir dainos bei pasakos plinta iš vienos šnektos į kitą, kartais nepaisant nė tarmių ribų¹⁸. Lengviausiai įsimenami ir lengviausiai keliauja iš vienos šnektos į kitą priežodžiai ir patarlės – *Sintaksėje* jų pažerama apie 500.

Ne vieną kalbininką (A. Leskyną, K. Brugmaną, F. Fortunatovą ir kt.) žavėjo lietuvių liaudies dainų kalba, jų melodingumas, ritmas. Jos taip pat keliais variantais sklandė po atskiras šnektas. J. Jablonskis jų pavyzdžių sėmėsi net tik iš tautosakos rinkėjų (S. Daukanto, S. Stanevičiaus, M. Slančiausko, J. ir A. Juškų), bet ir iš kalbininkų užrašytų tekstų. Vien vadinamųjų Liudvinavo dainų (*Ld.d.*), užrašytų F. Fortunatovo ir V. Milerio, *Sintaksėje* cituota apie 30 kartų¹⁹. Iš viso dainų pavyzdžių čia pateikta apie 300.

Pasakų sakiniai ilgesni, sunkiau įsimenami, – jų *Sintaksėje* apie 150. Mūsų liū šiek tiek daugiau kaip 20. Iš viso tautosakos pavyzdžių randama per tūkstantį.

Rašomosios (raštų) kalbos pavyzdžių per 200 pateikiama iš Žemaitės apsakymų, kitus raštų pavyzdžius mažėjimo eile galima išdėstyti maždaug taip: iš *Visuomenės įnamių*, M. Valančiaus, Juozapo Silvestro Dovydaičio *Šiaulėniškio Senelio*, A. Baranausko *Anykščių šilelio*, M. Daukšos ir kt. Šio tipo pavyzdžių nemaža likę nurodytų apibendrintai *R* ir *Rr*. Iš viso raštų pavyzdžiai sudaro maždaug trečdalį *Sintaksėje* aptariamų sakinių.

¹⁷ Polemizuodamas 1926 m. su Vincu Krėve, J. Jablonskis rašytojams primygtinai kartojo, kad „*tautosakinės kalbos* jie (rašytojai) negali niekinti...“ (JR V: 65).

¹⁸ J. Jablonskio pavyzdį *Juoda duona – ne badas*, pateiktą iš S. Daukanto, teko girdėti Daukšų šnekte (pietrytinių kapsų pakraštyje) šio straipsnio autoriui, dar nė skaityti nemokančiam, tikrai čia jis turėjęs ir tęsinį: *Juoda duona – ne badas, stori marškiniai – ne nuogas*.

¹⁹ Regis, vėliau šios dainos tiesiogiai nenurodytos nė viename kitame lietuvių kalbos vadovėlyje.

Pavyzdžiai tarp *Sintaksės dalykų*

Pavyzdžius J. Jablonskis rikiavo pagal tradicinių sintaksės vadovėlių planą, kurio galima išvelgti keturias pagrindines dalis: 1) sakinyš ir jo dalys, 2) sudėtingieji vientisinio sakinio atvejai, 3) sakinių tipai, 4) sudėtiniai sakiniai ir jų sandaros skirtybės. Rašomosios kalbos praktikos reikalui paprastai priduriama ir šis tas iš skyrybos – taip pasielgta ir *Sintaksėje*.

Kur vadovėliui skirtame sisteminiame sintaksės apraše autorius tik trumpai nusako, nesileisdamas į keblesnius raiškos bei nagrinėjimo atvejus, ten *Sintaksėje* pakanka kelių elementarių pavyzdžių – jiems nereikia nė šaltinio nuorodos. Taip trumpai supažindinama su sakinio samprata, su pagrindinėmis sakinio dalimis – veiksmu ir tariniu, pvz.: *Žmonės vasarą pluša dirba. Višta – paukštis* ir pan. Primenama, kad yra paprastų sakinių, kuriuose trūksta aiškiai išreikštos kurios nors sakinio dalies: *Bėgi. Sustok. Kas čia verkia? – Vaikas. Jau temsta. Šalta. Bus lietaus*. Pastarieji trys sakiniai laikomi beasmeniais.

Antrininkėms sakinio dalims tenka rinktis ilgesnių sakinių – su šaltinių nuorodomis ir kur kas daugiau. Antai papildiniams ir pažyminiams reikėję dviejų paragrafų su maždaug 70 pavyzdžių: *Mažas kupstas didelį vežimą parverčia. (Pr.); Jis savimi veža rugius. (Als.); Pirkta duona – ne skalsi. (Dk.)*. Įvairioms tuo tarpu trumpai apibūdinamoms aplinkybėms randama apie 60 pavyzdžių: *Rytoj važiuosim miškan. Dabar įsijuosę visi dirba nuo ryto iki vakaro. (Žm.); Medžių šakos obuoliais linko. (Kp.); Vakar visą dieną išbuva namie. (Sv.)*.

Kreipinys, arba šauksnys, nelaikomas atskira sakinio dalimi – tai esąs dar vienas „išsiskyrelis“: *Tu, tėve, būk ir supūk... (Sln.); Tylėk, varle, klausyk, ką dėdė sako. (Kp.)*.

Pavyzdžiai upeliais išsilieja pradėjus kalbėti apie „sakinio sudėtį ir įvairybę“: Veiksniu dabar jau pateikiama apie 20 pavyzdžių. Tarp jų įdomiausi tie, kurie reiškiami bendratimi arba kartu su vardininku: *Kam bus malonu vargti! (Žm.); Alus gerti sveika. (Sv.)²⁰; Metas jau bus ir rugiai pjauti. (Kp.)*.

Centrinei, problemiškesniai, sakinio daliai – tariniui su savo rūšimis – *Sintaksėje* nepagailėta daugiau kaip 150 pavyzdžių. Štai bent po vieną jų grupių sakinį: *Bėda kojas taiso. (Pr.); Tas arklys buvo kietų nasrų. (Sv.); Kalpokas viliasi gausią daug pinigų. (Žt.); Ponas – ne brolis. (Dk.); Jau namai matyti. (Žt.)*. Čia pat autorius samprotauja apie pastarųjų sakinių galimą skirtingą

²⁰ Pavyzdį *Alus gerti sveika* kartoja nuolatiniai alaus mėgėjai, net ir negirdėję apie J. Jablonskio *Sintaksę*.

interpretaciją – ką priskirti veiksniai, ką – tariniui. Dėl ne vieno keblaus sakinio J. Jablonskis sako: „Koks klausimas, toks ir atsakymas“:

Atskirai derinimo, kaip vieno iš sintaksinių ryšių reiškimo būdų, J. Jablonskis neaptarė, tačiau *Sintaksėje* kalbama apie derinamąjį pažyminį, o tarinio derinimas su veiksniumi išsamiai aptariamas dviem paragrafais – kiekvienas su trimis ar daugiau padalų. Štai keletas įdomesnių tokio derinimo pavyzdžių: *Niekas to nežino. (Nr.); Išlįskit bent vienas, broliukai. (Ps.); Meška su lokiu abudu tokiu. (Pr.); Gėda bėgti, išbėgus sveika. (Kv.); Uogos sveika. (Sv.); Senų miškai mylėta, tūlon giesmėn dėta... (An. Š.).*

Papildinių savitiems raiškos atvejams ir ypatingam suvestiniam papildiniui atseikėta vėl apie 100 pavyzdžių. Pažvelkime bent į keletą suvestinio papildinio sakinių: *Katrė, pamačiusi vyrą pykstant, tylėjo. (Val.); Visi žinojo Mikę gebant apgaudinėti. (Val.); Ar nesi matęs kur dovylikos brolių juodvarniais lakstančių. (Ps.).*

Apžvalgoje išvardijamos penkios aplinkybės: vietos, laiko, būdo, tikslo ir priežasties. Išsamiau apie jų raišką rašoma jau pradėdant nuo tikslo aplinkybės, šalia jos atsiranda ir siekiamosios aplinkybės, tada pateikiamos laiko, būdo, priežasties, sąlygos ir nuolaidos aplinkybės²¹. Kiekvienos aplinkybės skiriama nuo dviejų iki penkių atmainų, kurių raiškos įvairovę rodo po 10 ar 20 pavyzdžių. Iš jų verta paminėti tik keletą ypatingesnių atvejų.

Tikslo: *Mergelė graži žiūrėti, meili kalbėti. (D.); Aš ne antelė per jūres plaukti, ne gegužėlė girioj kukuoti. (Ld.d.).*

J. Jablonskis suvokė, kokie įvairūs naudininkai su bendratimi tikslui reikšti, tad *Sintaksėje* nepašyktėjo pavyzdžių: *Ne visų burnos putrai srėbti. (Sv.); Motyna gavo vaikelių kiaulėms ganyti. (Val.); Džiovinti obuoliai labai geri esti sausi valgyti ir viralui virti. (Rt.); Šiandien gera diena bitėms kopti. (Nr.).*

Sintaksėje esama ir daugiau savitumų, susijusių su įvairiais pavyzdžiais. Sudėtinių prijungiamųjų sakinių pavyzdžiai J. Jablonskio skirstomi iš esmės pagal tai, į kokį iš pagrindinio sakinio keliamą klausimą atsako šalutinis sakiny. Bejungtukiai sakiniai šiuo atžvilgiu patenka į tas pačias grupes kaip ir turintys prijungiamąjį žodį. Vieno kito sakinio nustatyta rūšis kartais kelia abejonių. Sakysim, nelengva tarinio šalutinį sakinį įžvelgti tokio atveju: *Jūsų gražūs, o mano – verkti reik žiūrint į gyvulius. (Žt.).*

²¹ Vietos aplinkybių raiška neaptariama, matyt, turint galvoje, kad tai išsamiau aprašyti tinka linksnių ir prielinksnių moksle, o prieveiksmai, einantys aplinkybėmis, priklausą morfologijai.

Iš aplinkybių šalutinių sakinių ypač į akis krinta laiko sakiniai – jų 95. Sintaksėje jie suskirstyti net į 10 pogrupių. Čia pasitaiko sakinių su tarminiais jungiamaisiais žodžiais ir bejungtukų: **Kaip** *močiutė stakles taisė, aš jauna buvau. (J.d.); Sugysi, lig ištekėsi. (Sl.); Jojau per laukelį – žemelė dundėjo. (D).*

Keistokų, dažniausiai tarminių pavyzdžių, rastume ir daugiau: *Kunigėlis neateis, bet serga. (Als.); Kaip vogta, tai niekais ir eina. (Sln.)* (Pateikti tarp priešasties sakinių.)

Šalutiniais sakiniais J. Jablonskis laikė ir savitus lyginamuosius posakius: *Gina, kaip pėmpė savo vaikus. (Pr.); Blaškos, it dantį geliamas. (Val.)* (Skyryba – jablonskinė.) Ne vieną kartą Sintaksėje pripažįstama, kad šalutinį sakinį galima priskirti ir prie kitos grupės.

Daug kas J. Jablonskio Sintaksėje pastebėjo neįprastus „sutrauktinius“ šalutinius sakinius“, sudarytus iš dalyvio, pusdalyvio ar padalyvio, su kuriais gali būti „sutapę“ kiti žodžiai – jo palydovai: *Velnias, pasivertęs pele, išgraužė laive skylę. (Ps.); Būdamas dienos paukštis, žmogus naktį nerimsta. (Vs.).* Tą „sutrauktinių“ šalutinių sakinių pavadinimą autorius visur rašo su kabutėmis ir priduria pastabą, kad tai nėra tikri šalutiniai sakiniai, o tik savotiškos sakinio dalys. Pats J. Jablonskis linkęs išskirti juos kableliais, bet mano, kad „kablelio ženklas čia sprendžiamo balso turėti, žinoma, negali“ (§58)²².

Sintaksėje tarp įterptinių sakinių pavyzdžių patenka ir tokių atvejų, kai į tiesioginę kalbą įterpiami pasakotojo žodžiai: „*Tu, motyn, būk prie ligonio; tarė tėvas, „o aš važiuoju daktaro parvežti“.* (Žt.). Įterptinių žodžių pavyzdžiuose pasitaiko ir dalelyčių (*mat, rasit, galbūt, tarsi* ir pan.): *Žmogelis buvo, tarsi, prie žemės prikaltas. (R.).*

Manytume, kad J. Jablonskis įtikinamais pavyzdžiais parėmė nuostatą skirti, kur kalbėtojas praneša jam tikrai žinomą faktą, nuo to, kas tik girdėta, kitų sakoma, o pats kalbėtojas liekaps tarsi nuošalyje, nežinąs, kaip iš tiesų būta²³; plg. *Erelis atsakė: „Mačiau ir žinau: jie per dieną juodvarniais lakioja, o naktį žmonėmis viename kalne gyvena“.* (Ps.) ir *Erelis atsakė – matęs ir žinąs: jie per dieną juodvarniais lakioja... (Ps.).* Dalyvių kalbą J. Jablonskis teikė ir netikėtiems pastebėjimams bei patyrimams reikšti: *Po trijų dienų tėvai žiūri – visas žalčių pulkas bešliaužiqs į jų kiemą.* (Ps.). Deja, raštuose jau pats matė, kad dažnai nesilaikoma šio dalyvinės kalbos polinkio: *Gavom*

²² Tokių dalyvinio tipo žodžių grupių (konstrukcijų) skyryba mūsų laikais palikta laisva.

²³ Šie atvejai dabar laikomi savita evidencialumo kategorija.

žinių, kad netrukus išeis naujas laikraštis. Pasak J. Jablonskio, „žmoniškiau“ būtų rašyti: *Gavom žinių, kad netrukus išeisias naujas laikraštis.*

Iki šių dienų sintaksės vadovėliuose dažniausiai remiamas sudėtinių sujungiamųjų sakinių skirstymas į sudedamuosius, priešpriešinius, skiriamuosius ir paremiamuosius. Taip jie įvardyti J. Jablonskio *Sintaksėje*. Toms sujungiamųjų sakinių atmainoms parodyti pateikiama maždaug po 60 pavyzdžių. J. Jablonskiui jau anuomet kėlė abejonių, ar priešpriešai reikšti tinka raštuose pavartojama dalelytė *gi*: *Išgerti 10–15 puodelių arbatos gali ir jauna mergaitė (mongolė), suaugusieji gi vyrai dveja tiek išgeria.* (R.).

Tarp padarinio, išėities, paremiamojo sujungimo sakinių randame ir bejungtukų: *Baltuosius žirnius aš be galo branginu: jie greitai suverda ir labai sveiki valgyti.*

Po sujungiamųjų sakinių pridėti vadinamieji „sutaptiniai“. Tai dažniausiai sakiniai su vienu ar dviem sakinio dalimis: *Žuvis ir svečias trečią dieną dvokia.* (Val.), bet čia pasitaiko ir tikrų sudėtinių sakinių: *Sudžiūvėlis sukepėlis, nei pats valgo, nei kitam duoda* (Spyna). (Kp.). Baigiant sudėtinių sakinių skyrių *Sintaksėje* pabrėžiama, kad kartais tarp prijungimo ir sujungimo skirtumų labai maža: *Prikrovė vežimą, nė arkliai nepatraukia* (žr. § 72).

Sintaksės vadovėlio pabaigoje tinka pakalbėti ir apie skyrybą. Ji čia dėstoma pagal skyrybos ženklus, tačiau nusakomos ir bendrosios skyrybos taisyklės. Sudėtiniais sujungiamiesiems sakiniams ir ypatingesniems skyrybos atvejams pavyzdžių daugiausia imama iš raštų.

Pavyzdžių pateikimo būdai ir paskirtis

Būdamas patyręs pedagogas, J. Jablonskis gerai suvokė, kad *Sintaksėje* praveriant remtis keliais metodais. Ten, kur galima pasikliauti mokinių jau turimu šiokiu tokiu supratimu, kaip nustatyti sintaksės fakto rūšį, ir kur nesileidžiama giliau į sandarą, raiškos būdus ir sunkesnius atvejus, naudinga remtis vadinamuoju *indukciniu* metodu. Pagal šį metodą įprasta pirmiau pateikti pavyzdžius su išryškintu kuriuo nors sintaksės reiškiniu, o paskum atskleisti jo esmę, pateikti apibendrintą apibrėžimą. Tokio metodo laikomasi dešimtyje pirmųjų *Sintaksės* paragrafų, taip pat supažindinant su sakinio dalimis, su šalutiniais aplinkybių sakiniams, kartais ir kitur. Sakinio dalių raiška, jų įvairybės, sudėtingesni sakinių ir sakinio dalių atvejai aptariami *dedukciniu* metodu: pirmiau išdėstoma tam tikras apibendrinimas, sintaksės reiškinių rūšys, o paskum pateikiami visa tai iliustruojantys sakiniai.

Dažnai *Sintaksėje* iš teksto parinkti pavyzdžiai komentuojami, nurodomi galimi skirtingi jų vertinimo ir nagrinėjimo atvejai. Tai savotiškas *samprotaujamas* metodas. Kai kur autorius ima šmaikštauti, sugalvoja sąmojingų pavyzdžių, lyg ir neįprastų vadovėlio stiliui. Tačiau ir tokiais atvejais J. Jablonskis nepažeidžia mokslo tiesų. Antai septintame paragrafe pradėdama kalbėti apie pagrindinių sakinio dalių svarbą ir toliau rašoma: „Kad koks išsižiojėlis priėjęs mus pasakytų *staiga netikėtai neklausiamas* (išryškinta mano – V. L.) „*Ant stogo tupi*“, tad jo pasakymas nebūtų dar gramatikos sakinys“. Arba vėl: įrodinėdamas, kad atpasakojamoji dalyvių kalba kai kur tikslesnė už veiksmažodžiais reiškiamas mintis, J. Jablonskis ir savo slapyvardį įkomponuoja į sugalvotą situaciją – esą, jeigu jis rastų laikraštyje apie save parašyta „R-kių Jono kaimynas pašaukė (padavė) tieson, kad jo (kaimyno) arklį *pavogė*“; tai jis (Jablonskis) galėtų to laikraščio redaktorių apskusti, kad laikraštis tikis to kaimyno žodžiais. Laikraštis turėjęs parašyti: „R. Jono kaimynas pašaukė tieson, kad jo arklį *pavogęs* ... arba *įtaria* jį arklį *pavogus*“.

J. JABLONSKIO *SINTAKSĖ* IR GRAMATIKOS NORMINIMAS

Kaip minėta, „Prakalboje“ J. Jablonskis kukliai pasakė, kad iš to vadovėlio rašomajai kalbai didelės naudos nebūsią. O vis dėlto tos naudos būta (ir yra). J. Jablonskio *Sintaksė* yra geroka atrama, padedanti lietuvių kalbos gramatikos vartosenai, žinoma, tam, kas čia nori atskirti pelus nuo grūdų.

Ir pats J. Jablonskis, taisydamas su sintakse susijusias, raštuose tuomet dar tikrai buvusias dažnas šios rūšies klaidas, jau nuo 1912 m. vis primindavo, kad apie tai jau rašyta jo *Sintaksėje*. Deja, net ir dėl tokios užuominos žmonės, kurie iš anksto buvo nusistatę prieš J. Jablonskio darbus ar į juos neįsigilinę, jų neperpratę, puolė ieškoti visokiausių priekabių, menkinti jo darbą. Palikdami nuošalėje iš piršto laužtus Druskiaus (Adomo Jakšto (Dambrausko)) ir K. Jurgelionio išpuolius prieš *Sintaksę* ir jos autorių, paminėsim tik, kaip aiškiai J. Jablonskis pagrindžia, kad nelaikąs savo *Sintaksės* joku „koranu“, ja nesigyres, o tik norėjęs joje iškelti *žmonių kalbos pavyzdžius*... (JR IV: 111)²⁴.

²⁴ Nesuprantama, kaip buvo galima vadinti autorių diktatoriumi, kirste kertančiu, jeigu *Sintaksėje* vienos konstrukcijos *pirm neng, pirma negu* ... pateikiami net šeši galimi pakaitai.

J. Jablonskio *Sintaksė* rėmė mūsų gramatikos norminimą ir pačiu sistemu lietuvių kalbos sintaksės reiškinių aprašu, kurio metodinę kryptį galima laikyti „nuo funkcijų prie raiškos“. Autoriui buvo aišku, kad jo nustatyti dėsningumai po kurio laiko gali pasimiršti, tačiau juos rodantys geros kalbos pavyzdžiai įsirižę atmintyje, lyg kokie kelrodžiai, žymi, kur tam tikru atveju mūsų protėviai savo mintį sugebėdavo reikšti gražiai lietuviškai.

J. Jablonskio *Sintaksės* sistema, nors koreguojama ir papildoma, veikė mūsų kalbos tvirtybę per daugelį kitų vadovėlių ir kitokių gramatikos aprašų. Antai 1985 m. išėvijoje Juozas Masilionis JAV lietuviams išleido naują vadovėlį *Lietuvių kalbos sintaksė*. Ir čia pripažįstamos J. Jablonskio *Sintaksės* tradicijos, plitusios per Petro Klimo, Zigmo Kuzmickio, Leonardo Dambriūno, Prano Gailiūno su Juozu Žiugžda ir kt. vadovėlius. Vėl pabrėžiama, kad J. Jablonskio *Sintaksė* visuomet buvusi neišsemiamas pavyzdžių aruodas (Masilionis 1985: 5). Iš tiesų vien tą J. Jablonskio gal keturis kartus paminėtą priešodį „Juoda duona – ne badas“ turbūt rastume kiekviename bent kiek išsamesniame mūsų sintaksės apraše.

IŠVADOS

1. *Lietuvų kalbos sintaksę* J. Jablonskis rašė pirmiausia turėdamas galvoje šio dalyko vadovėlių aukštesnėms mokyklos klasėms spragą – tai iš dalies lėmė ir pavyzdžių gausą bei jų išdėstymą. Pavyzdžių *Sintaksei* jis rinko dar nuo studijų Maskvoje laikų – apie 30 metų.

2. *Sintaksę* pradėjo rašyti būdamas mokytoju Breste, 1909 m. su talkininkais K. Būga, J. Balčikoniu, J. Šlapeliu, gavęs prieglobstį Seinuose. Tą darbą tęsė ir 1910 m. vasarą Puziniškyje, Petkevičių dvare. Atskiru leidiniu Rygiškių Jono *Lietuvų kalbos sintaksė* išleista 1911 m. birželio mėnesį. Daugumas pavyzdžių šaltinių joje pateikti su konkrečiomis nuorodomis.

3. Apytikriais skaičiavimais, pavyzdžių esama apie 2900. Pagal šaltinius pavyzdžių klodai išsidėstė maždaug taip: apie trečdalis šnekamosios kalbos, šiek tiek daugiau tautosakos ir mažiau nei trečdalis – iš raštų.

4. Pavyzdžiai pateikiami pagal tradicinės sintaksės planą: sakinys ir jo dalys, sakinių tipai, sudėtiniai prijungiamieji ir sujungiamieji sakiniai, vadinamieji sutrauktiniai šalutiniai sakiniai ir sutaptiniai sakiniai, pabaigoje – skyrybos ženklų vartojimas. Motyvuotai J. Jablonskis gynė atpasakojamąją

(dalyvinę) kalbą. Ne kartą *Sintaksėje* primenama, kad sunkesniais atvejais tą patį sakinį galima interpretuoti ir nagrinėti keliais būdais. Pavyzdžiams pateikti vartojami keli metodai: indukcinis, dedukcinis ir samprotaujamasis.

5. Taisyklingi, gražūs J. Jablonskio surinkti lietuvių kalbos, ypač tautosakos, pavyzdžiai neretai buvo tarsi aruodas kitoms mūsų gramatikoms. J. Jablonskio *Sintakse*, kaip sistemingu lietuvių kalbos sintaksės aprašo modeliu, daugiau ar mažiau naudojosi ne vienas XX a. lietuvių kalbos vadovėlių autorius, taip pat ir sintaksės mokslo tyrėjai. Jo nustatytos taisyklės ir vartosenos polinkiai padėjo įsitvirtinti daugeliui lietuvių kalbos gramatikos normų.

LITERATŪRA

- Buivydienė V. 2012: Lietuvių kalbos mokymas XX a. pradžioje: pirmosios lietuvių kalbos programos ir to laikotarpio vadovėliai. – *Naujausi kalbų ir kultūrų tyrimai*. Sudarė V. Meiliūnaitė, N. Morozova. Vilnius: Petro ofsetas.
- Jonikas P. 1987: *Lietuvių tauta ir kalba amžių būvyje*, Chicago: Litanistikos instituto leidykla.
- JR I–V: *Jablonskio raštai* 1–5. Sudarė J. Balčikonis. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1932–1936.
- JRR I–II: J. Jablonskis. *Rinktiniai raštai* 1–2. Sudarė J. Palionis. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957–1959.
- Kairiūkštytė N., Gudonytė A. (sud.) 2009: *Lietuvybės kovų verpetuose. Vilniaus ir Seinų kraštai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.
- Masilionis J. 1985: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Chicago: LB švietimo taryba.
- Palionis J. 1955: *Ižymus lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Palionis J. 1957: *J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai*. – J. Jablonskis. *Rinktiniai raštai* 1. Sudarė J. Palionis. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Piročkinas A. 1978: *J. Jablonskis – bendrinės lietuvių kalbos puoselėtojas*, Vilnius: Mokslas.
- Piročkinas A. 1980: *J. Jablonskis*, Kaunas: Šviesa.
- Piročkinas A. 1985: *Jono Jablonskio laišakai*, Vilnius: Mokslas.
- Rygiškių Jonas. 1911: *Lietuvų kalbos sintaksė*, Seinai.
- Sabaliauskas A. 1979: *Lietuvių kalbos tyrinėjimų istorija* 1, Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Z. 1992: *Lietuvių kalbos istorija* 5: *Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Gauta 2012 12 20

EXAMPLES IN *LIETUVJŲ KALBOS SINTAKSĖ*
(SYNTAX OF THE LITHUANIAN LANGUAGE)
BY RYGIŠKIŲ JONAS

S u m m a r y

The first comprehensive and systemic description of the syntax of the Lithuanian language *Lietuvų kalbos sintaksė* (*Syntax of the Lithuanian Language*) was presented by Jonas Jablonskis under the pseudonym of Rygiškių Jonas as a textbook of a vitally important part of the language at the time when after the lifting of the ban on the Lithuanian press the Lithuanian language was making its way into schools.

Jablonskis wrote *Lietuvų kalbos sintaksė* in a year. Kazimieras Būga, Juozas Balčikonis and Jurgis Šlapelis helped him to resolve issues related to orthography and terminology.

Jablonskis' *Lietuvų kalbos sintaksė* was published in Seinai on the initiative of the priest Juozas Laukaitis in the monthly of religious direction *Vadovas* in the autumn of 1910. As a separate book it was published in 1911 also in Seinai.

In the foreword of the publication Jablonskis pointed out how important for this work were the examples (2900 of them) and introduced their sources. One third of them are examples of the spoken language form various villages, examples from folklore comprise more than a third (over 900) and examples of best language taken from the writings of 19th century (works of Kristijonas Donelaitis, Žemaitė, Motiejus Valančius, Simonas Daukantas and other) make up less than a third.

Examples in *Lietuvų kalbos sintaksė* are arranged according to the traditional plan of the textbooks of this subject – a sentence, parts of the sentence, types of the sentence, composite sentences and their kinds. For the first time in Lithuanian grammars punctuation marks with the rules of their usage and illustrative sentences were provided. The researched publication helped to bring out and to substantiate the norms of the grammar: first of all it can be seen in the rules set for various matters of syntax and based on convincing examples; in addition various mistakes ingrained in syntactic construction were indicated.

The majority of 20th century textbooks of this subject continued the traditions of Jablonskis' *Lietuvų kalbos sintaksė*. Some of the examples (especially from the folklore) were widely used by the authors of textbooks as well as scientific works.

KEYWORDS: Jonas Jablonskis, syntax, examples, sources, presentation methods.

VITAS LABUTIS
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius